

John Jensen, Villy Søgaard og Kirsten Simonsen:

Byudvikling og sociale bevægelser

Inden for de sidste 10-15 år er der sket en voldsom udvidelse af antallet af bymæssige sociale bevægelser og af de problemområder, inden for hvilke de gør sig gældende. Formålet med artiklen er at forsøge en bestemmelse af træk ved den bymæssige udvikling, der kan forklare opblusningen af disse bevægelser. Baggrunden for byproblemer og sociale bevægelser søges i første omgang i kapitalakkumulationens forløb efter den anden verdenskrig; dels i dens forårsagelse af en forskydning i klassestrukturen og dels i dens følgeproblemer i relation til den samfundsmæssige reproduktion, især arbejdskraftens reproduktion. I tilknytning hertil behandles den stigende statsintervention, som funktionelt kan betragtes som svar på reproduktionsproblemerne, men som samtidig er et resultat af klassekampen. Statsinterventionen i den kollektive konsumtion fører til en politisering af hele byproblematikken, der udgør en væsentlig del af baggrunden for de sociale bevægelser, og en række konflikter udspilles - ofte på den kommunalpolitiske scene. Afslutningsvis behandles krisens konsekvenser for de sociale bevægelser, hvor der kan identificeres tendenser i såvel integrativ som mobiliserende retning.

1. Indledning

Indledningsvis skal vi fastslå, at protester og aktioner omkring bymæssige spørgsmål ikke i sig selv er noget nyt fænomen. De har optrådt under forskellige former lige siden de kapitalistiske samfund begyndte at koncentrere arbejdskraften i tætte byområder.

- Et klassisk eksempel er huslejestrækkerne i Glasgow i 1915. - Imidlertid er der de sidste 10-15 år sket en voldsom udvidelse af antallet af græsrodsbevægelser og af de problemområder, indenfor hvilke de gør sig gældende. Dvs. at der er sket en kraftig politisering af hele byproblematikken, og at de sociale bevægelser er blevet væsentlige aktører på den politiske scene.

Dé bymæssige bevægelser havde sin start i de ældre arbejderkvarterer med 60'ernes slumstormerbevægelser, som koncentrerede deres aktioner på konkrete enkeltsager. Deres primære sigte var at sikre boliger til unge boligløse, men indirekte kom de til at stille spørgsmålstegn ved den førte sanerings- og byfornyelsespolitik. Nogle af disse bevægelser har siden udviklet sig til mere omfattende beboerbevægelser med fokus på levevilkårene i hele kvarterer af de ældre byområder. Problemområderne er stadig at finde inden for boligspørgsmålet (sanerings- og genhusningsproblemer, brandfælder og manglende vedligeholdelse, ejerlejligheder og fupmoderniseringer), men også i miljøspørgsmål som trafikbelastning og manglende forsyning med in-

John Jensen, Villy Søgaard og Kirsten Simonsen:

Byudvikling og sociale bevægelser

Inden for de sidste 10-15 år er der sket en voldsom udvidelse af antallet af bymæssige sociale bevægelser og af de problemområder, inden for hvilke de gør sig gældende. Formålet med artiklen er at forsøge en bestemmelse af træk ved den bymæssige udvikling, der kan forklare opblusningen af disse bevægelser. Baggrunden for byproblemer og sociale bevægelser søges i første omgang i kapitalakkumulationens forløb efter den anden verdenskrig; dels i dens forårsagelse af en forskydning i klassestrukturen og dels i dens følgeproblemer i relation til den samfundsmæssige reproduktion, især arbejdskraftens reproduktion. I tilknytning hertil behandles den stigende statsintervention, som funktionelt kan betragtes som svar på reproduktionsproblemerne, men som samtidig er et resultat af klassekampen. Statsinterventionen i den kollektive konsumtion fører til en politisering af hele byproblematikken, der udgør en væsentlig del af baggrunden for de sociale bevægelser, og en række konflikter udspilles - ofte på den kommunalpolitiske scene. Afslutningsvis behandles krisens konsekvenser for de sociale bevægelser, hvor der kan identificeres tendenser i såvel integrativ som mobiliserende retning.

1. Indledning

Indledningsvis skal vi fastslå, at protester og aktioner omkring bymæssige spørgsmål ikke i sig selv er noget nyt fænomen. De har optrådt under forskellige former lige siden de kapitalistiske samfund begyndte at koncentrere arbejdskraften i tætte byområder.

- Et klassisk eksempel er huslejestrejkerne i Glasgow i 1915. - Imidlertid er der de sidste 10-15 år sket en voldsom udvidelse af antallet af græsrodsbevægelser og af de problemområder, indenfor hvilke de gør sig gældende. Dvs. at der er sket en kraftig politisering af hele byproblematikken, og at de sociale bevægelser er blevet væsentlige aktører på den politiske scene.

Dé bymæssige bevægelser havde sin start i de ældre arbejderkvarterer med 60'ernes slumstormerbevægelser, som koncentrerede deres aktioner på konkrete enkeltsager. Deres primære sigte var at sikre boliger til unge boligløse, men indirekte kom de til at stille spørgsmålstegn ved den førte sanerings- og byfornyelsespolitik. Nogle af disse bevægelser har siden udviklet sig til mere omfattende beboerbevægelser med fokus på levevilkårene i hele kvarterer af de ældre byområder. Problemområderne er stadig at finde inden for boligspørgsmålet (sanerings- og genhusningsproblemer, brandfælder og manglende vedligeholdelse, ejerlejligheder og fupmoderniseringer), men også i miljøspørgsmål som trafikbelastning og manglende forsyning med in-

stitutioner og rekreative områder. I 70'erne breder mobiliseringen sig til forstæderne, og der skyder bevægelser op først og fremmest omkring huslejerne i højrentebyggerierne, men også omkring byggeskader, manglende kollektive faciliteter og centerplanlægning.

I det følgende skal vi forsøge en bestemmelse af træk ved den samfundsmæssige og den hermed forbundne bymæssige udvikling, der kan forklare disse bymæssige sociale bevægelser opståen.

2. Kapitalakkumulationen og sociale bevægelser

En væsentlig del af baggrunden for de bymæssige problemer - og dermed også for de bevægelser, som er rettet mod disse problemer - må søges i det særlige forløb, som har kendetegnet den globale kapitalakkumulation i årene efter den anden verdenskrig.

Denne kobling til kapitalakkumulationen er af dobbelt natur. For det første er det i vidt omfang kapitalakkumulationen, der - direkte eller indirekte - har givet anledning til de reproduktionsproblemer, de sociale bevægelser retter deres aktiviteter imod. For det andet er det i kapitalakkumulationens særlige, historisk bestemte forløb, at man må søge forklaringen på de forskydninger i klassestrukturen, som har dannet baggrund for den specielle protestform, bevægelserne er et udtryk for. Hvad man specielt kan hæfte sig ved, er fremkomsten af de såkaldte "nye mellemlag",¹ der har baggrund i såvel produktivkræfternes som produktionsforholdenes almindelige udvikling. Udviklingen har været kendetegnet af en meget højere udnyttelse af videnskabelige - herunder samfundsvidenskabeligt - arbejde i produktionen, end tilfældet har været nogensinde tidligere. Det har ikke mindst ført til en kraftig udvidelse af "teknostrukturen" og i det hele taget højt uddannet arbejdskraft. Empiriske studier tyder på, at netop disse grupper i høj grad har leveret ressourcerne til de sociale bevægelser.²

Hvordan akkumulationsprocessens forløb mere direkte kan få indflydelse på reproduktionsvilkårene, er illustreret af Harvey.³ Han

---

1) Nicos Poulantzas, Political power and social classes, London: MLB, 1973.

2) Peter Gundelach, Græsrodder er seje! Århus: Politica, 1980. Jørgen Goul Andersen, "Deltagelse i græsrodsaktioner" i Erik Damgaard (red.), Folkets veje i dansk politik. København: Schultz, 1980.

3) David Harvey. "The urban process under capitalism", International journal of urban and regional research, vol. 2, no. 1, 1978.

tager udgangspunkt i en betragtning af kapital som "value in motion" og demonstrerer, hvorledes kapitalen til stadighed bevæger sig inden for og imellem tre kredsløb. Det første kredsløb udgøres af produktionen af varer, der anvendes direkte i produktion og forbrug. I det andet kredsløb bindes værdien derimod i fast kapital og varige forbrugsgoder - herunder bebyggelse og infrastruktur - altså i hjælpemidler i produktion og konsumtion. Det tredje kredsløb gælder investeringer i videnskab og teknologi, i det sociale apparat osv. Altså investeringer som typisk foretages af staten.

På grund af den indbyrdes konkurrence mellem de enkelte kapitaler vil der være en vedvarende tendens til overakkumulation i det primære kredsløb. Denne krisetendens kan i det mindste midlertidigt "løses" ved at den realiserede merværdi kanaliseres over i andre sfærer - for eksempel til bygget miljø eller de sociale apparater. En overførsel, der på grund af investeringernes karakter må formidles gennem kreditinstitutioner og/eller staten. Herved opstår der imidlertid nye vanskeligheder. Problemerne forskydes og antager nye former - for eksempel i form af bygge og kreditkriser eller statslige finanskriser. Boligproblemerne i slutningen af tresserne og begyndelsen af halvfjerdserne kan ses som et eksempel på konsekvenserne af en sådan forskydning af kapitalakkumulationens problemer.

Det profitratefald, som kunne observeres så tidligt som i slutningen af tresserne (først og fremmest i USA, Vesttyskland og Storbritannien) opstod i en situation med inflation. De "ledige penge" måtte derfor inflationssikres, hvilket medførte en forøget efterspørgsel efter jord og fast ejendom. Her er udbuddet som bekendt begrænset og voldsomme prisstigninger var den logiske følge. Ejendomsretten til jord blev således en kilde til betydelige kapitalgevinster, som - takket være en særdeles lempelig skattelovgivning - førte til nye investeringer. Et "property boom" i stil med det engelske blev det vel ikke til i Danmark, men mekanismerne har uden tvivl været de samme. Systemet førte til en omfattende genbelåning mod sikkerhed i de erhvervede kapitalgevinster - en genbelåning, som belastede kapitalmarkederne og pressede renteniveauet op. Udviklingen har ikke mindst af denne grund ramt investeringer i boligsektoren meget hårdt og bidraget til tårnhøje huslejer.

De dårligst stillede dele af befolkningen har kun kunnet betale huslejerne i kraft af en række statslige tiltag (boligsikring, almennyttigt byggeri, huslejerestriktioner mv.) - gennemført ud fra

vidt forskellige hensyn (blandt andet konjunktur- og socialpolitisk). Disse tiltag har dog ikke kunnet forhindre en stigende beboeraktivitet omkring de høje huslejer. De økonomisk bedre stillede dele af arbejderklassen og - ikke mindst - de nye mellemlag har derimod haft et betydeligt incitament til at være "med på vognen" og købe parcelhus eller ejerlejlighed. De har haft bedre råd, godt hjulpet af samspillet mellem inflation, lejeværdisatser og (rente-) skatteregler i det hele taget.

Såvel Harvey som Castells er inde på parcelhusets betydning som ideologisk redskab.⁴ Harvey mener således, at en arbejder i gæld til skorstenen er "en garant for social stabilitet" (a pillar of social stability). Han må hver eneste termin skaffe penge til renter og afdrag, hvilket gør ham og hans familie ekstra sårbar over for en eventuel fyring. Samtidig er det netop et udtryk for agtværdighed, respektabilitet og succes at kunne præsentere sig gennem sit hus og sit forbrug.

Ud over den rent konjunkturpolitiske funktion (som har været vigtig for konjunkturforløbet i det mindste siden slutningen af halvtredserne) har parcelhuset - og suburbaniseringsprocessen i det hele taget - altså også været med til at danne basis for opbygningen af den forbrugerideologi og det massekonsument, som har været nødvendigt for den fortsatte kapitalakkumulation. Kapitalen er herved trængt ind på stadig flere af dagliglivets områder og har overtaget en række af de opgaver i forbindelse med arbejdskraftens reproduktion, som tidligere var rene familieanliggender. Også dette må ses som et svar på akkumulationsproblemerne, som søges overvundet ved at skabe nye markeder. Det har ført til en funktionstømning af familien, hvis hele livsstil i stadig stigende grad defineres af de varer, som kapitalen tilvejebringer. Samtidig bliver kapitalen - som vi senere skal komme in på det - mere og mere afhængig af kvaliteten af arbejdskraftens reproduktion:

"In fact, the more important constant capital becomes in its size and in relation to the labour power, the more essential its smooth functioning becomes in rendering cybernetic the most unpredictable element of the productive process, i.e. the workers.

---

4) Manuel Castells, The urban Question, London: Arnold, 1977; David Harvey, "Labour, capital and class struggle around the build environment", Politics and Society, vol. 7, pp. 265-95, 1976.

Thus we arrive at the phenomenon called mass consumption, i.e. the fundamental importance of household consumption, both for making use of accumulated capital and for the smooth functioning of the productive process, even when the production and distribution of these consumer goods is concentrated and achieved on a grand scale and when the whole sector is subject to the special interests of monopolistic capital. This latter aspect is the basis for the principal contradiction between the increasingly collective and interdependent character of the process of consumption and its domination by the interests of private capital".⁵

Det er ikke mindst denne modsigelse, der har gjort det nødvendigt for staten at intervenere på dette område, hvor kapitalen altså i stadig stigende grad søger at definere arbejdernes livskvalitet ud fra de varer, de forbruger. Hermed er der skabt basis for den politisering af dagliglivet, der i så høj grad er bevægelsernes anliggende.

3. Statsintervention og kollektivt konsum

I det foregående afsnit har vi forsøgt at belyse nogle af de strukturelle træk bag byproblemerne under senkapitalismen. Her vil vi se nærmere på, hvorledes nogle af disse problemer søges løst fra statens side, og hvilke konsekvenser disse "løsninger" får. Meget simplificeret kan statsindgreb funktionelt betragtes som svar på systemets reproduktionsproblemer, som er belyst ovenfor, så derfor tager vi udgangspunkt her. Den øgede statsinterventionisme er dog ikke bare en entydig konsekvens af kapitalakkumulationen, og statsfunktionerne kan således heller ikke afledes af kapitalens lovmæssigheder; den er samtidig et resultat af politisk klassekamp, hvilket især er tydeligt inden for det reproduktive område, som er af speciel interesse her.

Kapitalakkumulationen og den øgede koncentration og centralisering af kapitalen har gennem det meste af kapitalismen ført til en stadig byvækst, til koncentration af arbejdskraft og produktionsmidler i stadig større byer. Denne udvikling er samtidig et led i en øget samfundsmæssiggørelse af såvel produktionen som konsumet. Samfundsmæssiggørelsen af konsumet har to aspekter - konsummåden og organisationen af konsumet. Vedrørende konsummåden kan der iagttages to tendenser: dels subsumeres til stadighed nye områder under

---

5) Manuel Castells, City, class and power, London: Macmillan, 1978, pp. 16-17.

kapitalens herredømme - områder der tidligere har været varetaget i familien (her tænkes blandt andet på væksten i varige forbrugsgoder), og dels har staten i stadig større udstrækning overtaget forsyningen af visse forbrugsgoder. Der sker altså en yderligere funktionstømning af familien. I snæver sammenhæng hermed sker der en forskydning fra en individuel til en kollektiv organisation af konsumtionen. Det, der interesserer os i denne sammenhæng, er hovedsagelig det statsligt tilvejebragte kollektivt organiserede konsum. Den samfundsmæssiggørelse, der finder sted ved en udvidelse af den sociale arbejdsdeling og kapitalens indtrængen i husholdningen, er kort berørt i det foregående afsnit.

Der findes ikke nogen entydig forklaring på den voldsomme forøgelse i de statslige aktiviteter inden for det arbejdskraftreproduktive område siden begyndelsen af 60'erne, men vi skal forsøge at belyse nogle af de processer, der har fundet sted.

Samtidig med, at der gennem arbejdsdelingen mellem manuelt og intellektuelt arbejde er sket en dequalificering af den manuelle arbejder, der er blevet et vedhæng til maskinen, er arbejderen blevet vigtigere i den forstand at maskinen skal producere vedvarende for at forrente de store investeringer.⁶ Sikring af en stabil og fleksibel arbejdskraft - og dermed reproduktionen af arbejdskraften - er derfor meget vigtig for kapitalen. Det stadig mere komplicerede produktionsapparat kræver samtidig et større og bedre kvalificeret antal intellektuelle arbejdere. I begge sammenhænge får staten en vigtig rolle som tilvejebringer af konsumgoder. Det drejer sig blandt andet om boligforsyning, institutioner, trafik anlæg, rekreative områder, uddannelse osv. Da der hovedsagelig er tale om uprofitable aktiviteter, vil disse nødvendige funktioner ikke blive varetaget uden en instans, der ikke er underlagt enkeltkapitalernes profittvang: staten.

Den høje beskæftigelse op gennem 60'erne og begyndelsen af 70'erne styrkede samtidig lønarbejderne, der var i stand til i højere grad end tidligere at få sat en del af deres krav igennem. Statens varetagelse af vigtige dele af arbejdskraftens reproduktion må således samtidig ses som et resultat af lønarbejdernes kamp, selv om der i mange tilfælde ikke har været tale om formulerede krav.

Lønarbejdernes materielle levevilkår er uden tvivl blevet for-

---

6) Manuel Castells, City, Class and Power, op.cit.

bedret i den omtalte periode. Disse forbedringer kan dog ikke udelukkende ses som sejre for lønarbejderne, idet statsindgrebene udover at tilfredsstille visse behov vil befæste det nuværende samfundssystem gennem legitimering af staten som en over klasserne hævet instans. Dette kan også ses af, at statsmagten i mange tilfælde har formået at segmentere og fordreje krav fra lønarbejderne for derefter delvist at imødekomme dem i disse forvanskede former. Den proces angår både form og indhold. Den generelle tendens går i retning af, at den kapitalistiske stat omformer kravene i overensstemmelse med kapitalistklassens økonomiske interesser og ud fra et ønske om social kontrol. Styrkeforholdene kan dog betyde, at lønarbejderne faktisk får tilvejebragt et konsum, der form- og indholdsmæssigt svarer til kravene.⁷

Det er således klart, at statens varetagelse af mange reproduktive opgaver har haft vigtige ideologiske funktioner, hvor det i høj grad er lykkedes at integrere og desorganisere lønarbejderne - ikke mindst gennem velfærdsideologien. Statens nuværende finanskrise betyder imidlertid, at det bliver umuligt at opretholde denne ideologi - der er ganske simpelt ikke råd til at passivere med øgede statsudgifter. Velfærdsideologiens skibbrud og mulige konsekvenser heraf skal vi senere vende tilbage til.

Interessen for dette kollektive konsum skyldes først og fremmest, at det netop er inden for dette område, man har kunnet iagttage en stor aktivitet blandt bevægelserne. Her tænkes blandt andet på beboerbevægelser, bevægelser i forhold til institutioner og bevægelser i forhold til kollektiv trafik.

Det kollektive konsum vil dels i sig selv være en kilde til nye forskelle og dels forstærke de eksisterende klasseforskelle. Men ud over dette gør karakteren af det kollektive konsum og problemer forbundet hermed, at der skabes muligheder for alliancer på tværs af klasserne. Boligproblemer, trafikstøj, forurening, dårlige institutioner mv. rammer nok de i forvejen dårligst stillede hårdest, men samtidig kan man ikke - uanset økonomisk formåen - flygte helt fra alle disse problemer. I denne retning peger også bevægelsernes ofte temmelig brede sammensætning - hvilket på kort sigt nok kan være en svaghed, der kan resultere i et manglende politisk perspek-

---

7) Edmond Preteceille, Collective consumption, the state and the crisis of capitalist society, ISA world congress, Uppsala, 1978.

tiv, men som også på længere sigt kan vise sig at være en styrke pga. etablering af de tværgående alliancer.

Et andet vigtigt karakteristikon ved det kollektive konsum er, at det for en stor del gælder, at forsyningens niveau og kvalitet er resultat af åbne politiske beslutninger, og at der i det hele taget løbende foregår en politisk, parlamentarisk debat - dette skal ses i modsætning til kapitalistisk varekonsum, hvor "beslutningerne" træffes via et anonymt marked. Dette betyder, at der sker en åbenlys politisering af de konsumområder, hvor staten står for forsyningen. Hvorvidt dette faktum fører til at beslutningerne accepteres eller er med til at bevidstgøre, må afhænge af styrkeforholdet mellem klasserne. Eksempelvis betyder statens nuværende finanskriser, at der skæres ned inden for den offentlige sektor - eller i hvert fald at udgifterne omlægges fra arbejdskraftreproduktive aktiviteter til mere direkte erhvervsstøtte. Dette kan så enten blive accepteret "af hensyn til landets økonomi" og efter devisen "vi er alle i samme båd" - og dermed virke legitimerende - eller disse politiske beslutninger kan virke bevidstgørende og dermed skabe grundlag for en massiv modstand.

4. Den lokale stat

Statens primære funktion kan altså siges at være at bidrage til sikringen af den samfundsmæssige reproduktion. For at kunne udfylde denne funktion må staten - som Harvey påpeger - være i stand til at internalisere de modstridende interesser hos forskellige klasser, fraktioner, geografiske grupper etc.⁸ En stat, som helt og holdent kontrolleres af en enkelt klassefraktion, kan kun fungere gennem repression og bliver derfor ustabil. Et system, der på samme tid skal kunne opfange disse forskellige klasse- og gruppeinteresser, må i sin natur være opbygget pluralistisk, hvilket også slår igennem i statsapparatets interne organisation. Man får et statsapparat opbygget i segmenterede dele, der på den ene side er systemfunktionelle, fordi de internaliserer sociale modsætninger og tilslører klasseforholdet, men som på den anden side virker blokerende for en effektiv planlægning. Administrativt kan vi identificere

---

8) David Harvey, "On planning the ideology of planning", i Burchelle and Sternlieb, Planning theory in the 1980's, London: Rutgers, 1978.

segmenteringen i to dimensioner:

- a. En sektoriel opbygning, der består dels af tidligere tiders forvaltningselementer og dels af nye institutioner, der oprettes successivt for at imødekomme de krav, der stilles til staten under dens stigende inddragelse i den samfundsmæssige reproduktionsproces. For lønarbejderne betyder dette, at deres reproduktionsproces og den politiske behandling af denne i stigende grad opsplittes i isolerede delelementer. Det betyder, at også bevægelser omkring konkrete reproduktionsforhold står i fare for at blive kanaliseret ind i et segmenteret politisk system.
- b. En hierarkisk/territoriel opbygning - dvs. en opsplitning i lokale politiske systemer. Disse systemer udgøres primært - men ikke udelukkende - af de kommunale apparater. Mange offentlige funktioner, der udføres lokalt, er direkte eller indirekte styret af den centrale stat. Det kommunale apparat er således kun relativt uafhængig af den centrale stat, der belægger dets handlingsmuligheder med stramme restriktioner. De forskellige institutioner, der udgør den lokale stat, må altså ses som en del af statsapparatet som helhed.

På den anden side er de kommunalpolitiske systemer ikke bare passive forgreninger af det overordnede statssystem. De har en klar egenindflydelse på udviklingen af byorganisationen - for eksempel i forbindelse med den sociale segregation - og de udvikler egne aktiviteter og behandlingssystemer især inden for distributionen af det kollektive konsum.

De lokale administrative apparater er stærkt involveret i reproduktionen af den lokale arbejdskraft. De administrerer deres boliger, uddanner deres børn og forsyner dem med social sikring, sundhedsfaciliteter og rekreative faciliteter. Den lokale stat er således det aspekt af staten, der specielt relaterer sig til individet.⁹ Mange af det lokale bureaukratis funktioner foregår ansigt til ansigt med befolkningen (eller "klienterne"). Imidlertid relaterer staten sig nødtigt til individer som enheder, men snarere til familien, og i praksis ofte til kvinden i familien. Det hænger sammen med, at uan-

---

9) Cynthia Cockburn, The local state, London, 1978.

set statens stigende intervention, så ligger hovedansvaret for arbejdskraftens reproduktion i familien, og inden for familien er det stadig primært kvindens ansvar. Familien er således den enhed, staten vælger at støtte sig på, både når det gælder reproduktion af arbejdskraften og i forbindelse med reproduktion af produktionsforholdene, hvor familien har en vigtig ideologisk funktion i integration og socialisation af individerne.

Overlappende med dette har den lokale stat en væsentlig funktion inden for planlægningen, hvor vi her kort skal fokusere på den fysiske planlægning. Den fysiske planlægnings opgave er at bidrage til samfundets reproduktion gennem styring af det byggede miljø, dvs. at intervenere i dette på en måde, der fungerer stabiliserende, skaber forudsætninger for "balanceret tilvækst" og modvirker konflikter og social uro.¹⁰ Investeringer i det byggede miljø foretages af såvel offentlige som private investorer, og de er genstand for modsat rettede kræfter. Manglende investering i bygget miljø til produktion vil ramme akkumulationsprocessen og dermed bidrage til økonomisk krise. Manglende investering i konsumtionsmidler til arbejdskraften kan øge lønraten eller skabe social uro. På den anden side fører overinvestering i det byggede miljø til kapitaldevaluering. Planlægningens opgave bliver derfor at koordinere investeringer i det byggede miljø i tid og rum for på den ene side at sikre en balanceret vækst og på den anden side at imødekomme arbejderklassens krav på et niveau, der ligger inden for akkumulationsprocessens rammer. Denne funktion bevirker sammen med distributionen af den offentlige service, at den lokale stat i stor udstrækning kommer til at stå som organisator af byen og dens hverdagsliv.

På grund af den lokale stats stærke involvering i organisationen og distributionen af det kollektive konsum vil de sociale bevægelser modstand og protester ofte være rettet mod dette niveau - dvs. at konflikterne udspilles på den kommunalpolitiske scene. Således kan der empirisk identificeres tre typer af politiske aktørgrupper i en analyse på indre Nørrebro:¹¹

---

10) David Harvey, "On planning the ideology of planning", op.cit.

11) Leif Thomsen, Byproblemer - græsrodsbevægelser - lokal magt, paper til nordisk forskerkursus i aktionsgrupper, Sandbjerg, 1980.

- a. aktionsgrupperne
- b. grundejerne (bolighajerne)
- c. grupper i de kommunale apparater - politikerne i borgerrepræsentationen, teknikerne og saneringsselskabet.

Disse forskellige grupper i det kommunale apparat er som regel ikke enige, tværtimod findes der væsentlige interne modsætninger. Dvs. at også på dette niveau bevirker internaliseringen, at konflikter og magtforhold mellem klasserne afspejles internt i statsapparatet.

Det har altså i stor udstrækning været de lokale politiske systemers opgave at udvikle en praksis til behandling af de bymæssige problemer og de konflikter, der opstår i forbindelse med disse. Denne praksis omfatter også en desorganisation af de forskellige græsrodsbevægelser. Eksempler på strategier, der kan give en sådan effekt, er anvendelsen af "community"-begrebet som planlægningsprincip og indførelsen af participation eller borgerdeltagelse i planlægningen. Den sociale uro, der var et resultat af de forringede levevilkår i de kapitalistiske storbyer i 60'erne og 70'erne, kunne ikke imødekommes med de traditionelle planlægningsteknikker. Det er baggrunden for forsøg med nye strategier som "community"-programmer og partcipatorisk demokrati. Strategierne har vist sig velegnede som konfliktdæmpende instrumenter. Dels legitimerer de statens handlinger gennem befolkningens deltagelse i planlægningsprocessen, og dels inducerer de en ideologi om harmoni og klasseløshed. Disse strategier kan altså opfattes som ideologiske instrumenter, der bidrager til reproduktion af produktionsforholdene.

De to strategier er imidlertid ikke uproblematiske som ideologiske instrumenter. I direkte modstrid med integrationsstrategien kan de danne basis for øget bevidstgørelse og kollektiv handling.¹² De kan således siges at have en dialektisk karakter ved på den ene side at kunne ses som konfliktdæmpende politiske instrumenter og på den anden side som resultat af og potentiel basis for sociale kampe. Cynthia Cockburn viser, hvordan deltagerne i det engelske "Community Development Project" under projektets forløb skiftede hold-

---

12) Verner C. Petersen, Metateoretisk om samfundsplanlægning, Geografisk Institut, Århus, 1979. Notat 5; Kirsten Simonsen, Byproblematik, stat og planlægning, paper til seminar om kritisk geografi, Rådvaad, 1980.

ning fra en socialpatologisk indgang til en erklæret konfliktstrategi.¹³ I Danmark har participation endnu kun i få tilfælde været afprøvet på det kommunale niveau. Det står derfor åbent, hvorvidt denne strategi vil formå at integrere de bymæssige sociale bevægelser.

Da objektet for protester og aktioner som oftest er at finde inden for reproduktive områder administreret på lokalt niveau, vil bevægelsernes opståen, funktion og slagkraft endelig også afhænge af lokalområdets sociale basis. Det vil sige af den socio-økonomiske sammensætning af lokalbefolkningen, kontakter og relationer mellem de forskellige grupper og specielle lokalpolitiske forhold - altsammen afhængigt af lokalområdets specifikke historie.

5. Krisen og bevægelserne

Som det fremgår af ovenstående, må vi søge en stor del af forklaringen på politiseringen af byproblematikken og de sociale bevægelseres opståen i samfundsmæssiggørelsen af produktions- og reproduktionsbetingelser. Ligeledes er det fremhævet, at statsinterventionens - og dermed det kollektive konsums - form og omfang må forklares dels ud fra dens funktionalitet for kapitalakkumulationen og dels ud fra den aktuelle klassekamp. Udviklingen af det kollektive konsum er altså både nødvendig og fordelagtig for kapitalakkumulationen:

- a. Det sikrer en effektiv reproduktion af arbejdskraften. Gennem kvalificering af arbejdskraften og reparation af arbejdslivets skader sænkes kapitalens omkostninger til arbejdskraft, og gennem investering i og planlægning af de byggede miljø sikres arbejdskraftens daglige funktion.
- b. Det har en integrerende ideologisk effekt. Potentiel social utilfredshed kan - eller har i hvert fald kunnet - imødekommes gennem øgede "velfærdsinvesteringer", som derved virker afledende og dæmpende på klassekampen.
- c. Endvidere har specielle brancher (især byggeindustrien) specifikke interesser som producenter af kollektive konsumtionsmidler.

---

13) Cynthia Cockburn, The Local State, op.cit.

Samtidig er der imidlertid latente modsætninger mellem kapitalakkumulationen og det kollektive konsum. Modsætninger, der især kommer til udtryk i krisesammenhæng. Først og fremmest involverer statens intervention i det kollektive konsum store offentlige udgifter, der fungerer som en hæmsko på kapitalakkumulationen i og med de lægger beslag på dele af merværdien. Endvidere holder det statsfinansierede kollektive konsum hele samfundssektorer uden for markedsekonomiens kontrol og kan derved skabe en barriere for kapitalens indtrængen i nye områder af samfundsøkonomien. Endelig kan vi se eksempler på, at statsligt organiseret konsum (for eksempel uddannelse) pga. dets relative autonomi i forhold til kapitalens interesser ikke er i stand til at følge svingningerne i kapitalens behov. Disse modsætninger uddybes under krisen, og vi ser i alle kapitalistiske lande tendenser til dels en nedskæring af offentlige udgifter og dels en omlægning af disse fra det kollektive konsum til mere direkte erhvervsstøtte.

Denne politik har naturligvis konsekvenser for arbejdskraftens reproduktion og de politiske bevægelser, der rører sig inden for denne sfære. Først og fremmest har statens intervention i konsumtionen bidraget til en forbedring af befolkningens levevilkår. I forbindelse med krisen oplever folk en forringelse af deres levevilkår i form af stagnerende eller faldende realløn, stigende arbejdsløshed, stigende huslejer mm. med et øget behov for statsstøtte og planlægning til følge. Men tværtimod skal hertil lægges en standsning eller endda et tilbageslag i de offentlige investeringer i konsumtionsmidler. Det betyder, at vi oven i de sociale problemer, der hele tiden har kunnet registreres i bestemte dele af byen, får en generel forringelse af levevilkårene, der rammer såvel arbejderklassen som de "nye mellemlag".

Parallelt med den materielle effekt har den stigende statsintervention som tidligere fremhævet også haft en politisk effekt. Statens sociale aktiviteter har ændret form fra at være en hjælp til de dårligst stillede til en forpligtelse til at imødekomme en række af befolkningens sociale behov. Det reproduktionsniveau, arbejderklassen har tilkæmpet sig, tenderer mod at skabe nye behov, der formuleres som åbne politiske krav. Disse behov, der en gang er skabt, vil ikke reduceres af krisen, hvorfor nedskæringer i det kollektive konsum vil virke undergravende på den tidligere nævnte kapitalfunktionelle ideologiske effekt.

I disse materielle og ideologiske konsekvenser af nedskæringspolitikken ser Preteceille en mulig baggrund for en styrkelse af de sociale bevægelser:

"... it seems that capitalist state politics react to the crisis with a setback of socialisation of consumption which constitute a clear change in the evolution of the mode of consumption, and create objective conditions for the development of social movements on those issues, with potentiality for wide social alliances, political articulation with movements concerned with production".¹⁴

Sådanne politiske konsekvenser opstår ikke mekanisk. Der kan således i den aktuelle udvikling identificeres modsat rettede tendenser. I konkrete sammenhænge findes der træk, som synes at underbygge udsagnet om bredere mobilisering og stigende bevidstgørelse omkring nødvendigheden af en sammenkædning af kampe i produktions- og reproduktionssfæren.

- a. Fagforeningerne har, presset af utilfredshed blandt medlemmerne, fundet det nødvendigt ved siden af deres lønkrav at tage krav op til statens politik mht. de kollektive konsum.
- b. Inden for flere grupper af offentligt ansatte har vi eksempler på, at krav til løn- og arbejdsforhold kombineres med krav til kvaliteten af den service, der ydes - et udtryk for en naturlig sammenhæng mellem statsansattes og "statsklienters" interesser.
- c. Under flere bymæssige aktioner i de senere år er det sket, at arbejdere (især inden for byggesektoren) har nægtet at arbejde under politibeskyttelse.
- d. I 60'erne var deltagerne i beboerbevægelser, miljøbevægelser mm. hovedsagelig unge arbejdere, studenter og venstre-fløjsgrupper. Disse grupper danner stadig en væsentlig basis i bevægelserne, men vi kan også iagttage en udbredelse af mobiliseringen for eksempel ved huslejeboycot i højrentebyggeriet.¹⁵ Også de to store konfrontationer på Nørre-

---

14) Edmond Preteceille, op.cit., p. 25.

15) Karen Ingrid Schultz, Krisen og beboerbevægelserne, København, 1977.

bro omkring forsøgene på at bevare en børneinstitution i Todesgade og legepladsen "Byggeren" har haft en bred deltagelse fra beboerne i området.

Imidlertid må en vurdering af krisens effekter også inddrage kapitalens og statens respons på utilfredshed og aktioner. Nødvendigheden af direkte støtte til kapitalakkumuleringen, der fremtvinger en beskæring af offentlige udgifter til det kollektive konsum, reducerer statens fleksibilitet. Den kan ikke længere imødekomme social utilfredshed og politiske krav gennem en udvidelse af "velfærdsstaten". Det gælder både staten på det centrale niveau og den lokale stat, der får lagt stadig snævrere rammer på sine aktiviteter. Der findes to alternativer til denne strategi. Det ene er udviklingen af alternativer til den velfærdsideologi, der kommer i legitimitetskrisen. En reaktion på forringelsen af levevilkårene har for eksempel været udviklingen af en antistats-ideologi, som vi blandt andet ser det i Fremskridtspartiet i Danmark. Også dele af de nye bevægelser med vægt på nul-vækst og livskvalitet ("den grønne bølge") kan måske ses som et kapitalaffirmativt alternativ til højkonjunktorens vækstideologi. Det andet alternativ til "velfærdsstrategien" er ren repression. Det har vi set eksempler på i konfrontationen omkring "Byggeren" og i en anden form i "anti-boycot" loven, der giver boligselskaberne ret til at få huslejen trukket direkte af beboernes lønninger i tilfælde af boycott. Repression som respons indebærer dog en mulighed for yderligere politisering.

Endnu et væsentligt spørgsmål omkring krisens effekter på bevægelserne rejser sig omkring indholdet i de kampe, der forløber. Konflikterne inden for konsumtionssfæren er reelt et udtryk for problemer af helt fundamental karakter som modsætningen mellem bytteværdi og brugsværdi og grundlaget for definition af begrebet livskvalitet. Harvey udtrykker det således:

"The manner and form of this everyday, overt conflicts are a reflection of a much deeper tension with less easily identifiable manifestations: a struggle over the definition and meaning of use values; the standard of living of labour: the quality of life; consciousness; and even human nature itself".¹⁶

---

16) David Harvey, *Labor, capital and class struggle*, op.cit., p. 294.

Er de sociale bevægelser systemkonforme eller er der tale om spiren til en ny praksis, der vil anfægte det kapitalistiske systems kvalitative grundlag og indhold? Også her kan vi finde modsatte tendenser. På den ene side er langt de fleste af de kampe, vi kan registrere under den nuværende krise rene forsvarskampe, der har til formål at bevare det levevilkårsniveau, man har opnået: På den anden side kan man finde bevægelser, der problematiserer eksisterende normer og værdier, som for eksempel bevægelser inden for sundhedssektoren, der i stedet for det accepterede sygdomsbegreb fokuserer på årsager til usundhed.¹⁷ Et sådant systemoverskridende potentiale synes først og fremmest at forekomme i bevægelser, der forbinder forskellige sfærer i dagliglivet, som for eksempel kvindebevægelsen og miljøbevægelser. Om sådanne tendenser vil blive styrket i takt med undergravelsen af den socialdemokratiske reform- og velfærdsideologi med en politisering af store dele af livsområdet til følge, eller om segmenteringen af arbejdskraftens reproduktion, dennes adskillelse fra produktionssfæren og den ideologiske integration er for stærk, skal vi lade stå som et åbent spørgsmål.

---

17) Laila Launsø, Fungerende organisationer - foreninger - grupper i sundhedsarbejdet i Næstved kommune 1977-1979, paper til nordisk forskerkursus i aktionsgrupper, Sandbjerg, 1980.